

Exotenbeheer van (besdragende) struiken in de duinen

Dick Groenendijk & Vincent van der Spek

Foto 1. Amerikaanse vogelkers overwoekert duingrasland en duindoornstruweel in de Amsterdamse Waterleidingduinen, juli 2014 (foto: Mark van Til/ Waternet).

Ongewenste, invasieve struiken kunnen in de duinen leiden tot problemen doordat ze natuurlijke duingraslanden en struwelen verdringen. In deze bijdrage willen we laten zien wat beheerders van duinwatergebieden doen om dit probleem aan te pakken en wat de resultaten tot nu toe zijn.

Afbakening

In de vastelandsduinen komen duingraslanden en duindoornstruwelen voor die op wereldschaal zeldzame, unieke habitats zijn, met daarin een keur aan zeldzame flora en fauna. Deze habitats zijn dan ook in Natura 2000-verband strikt beschermd. Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) en andere exoten kunnen deze habitats geheel overwoekeren. Problemen met Amerikaanse vogelkers hebben duidelijk gemaakt dat vroegtijdiger ingrijpen bij potentieel invasieve exoten van groot belang is. Op een niet eens volledige lijst

van niet-inheemse flora die door PWN is opgesteld voor hun beheereenheden, staan een kleine 150 soorten. Een klein deel daarvan heeft (in potentie) een invasief karakter. Op grond van risicoanalyses die door zowel PWN als Waternet zijn uitgevoerd (van den Bos, 2016; Waternet, 2013; Waternet, 2017), komt vooral een aantal struiksoorten naar voren als mogelijk probleem. Het gaat om soorten die nu nog in relatief lage aantallen voorkomen, maar de potentie hebben om invasief te worden en de kwaliteit en oppervlakte van verschillende Natura 2000-habitattypen aan te tasten. Het gaat, naast Amerikaanse vogelkers, om soorten als rimpelroos (*Rosa rugosa*), mahonie (*Berberis aquifolium*) en verschillende soorten dwergmispel (*Cotoneaster spec.*). Deze zijn dan ook als knelpunt benoemd in de Natura 2000 ontwerpbeheerplannen voor de Natura 2000-gebieden Noordhollands Duinreservaat (NHD) en Zuid Kennemerland (Provincie Noord-Holland, 2017ab). Omdat ze een potentiële bedreiging vor-

men voor stikstofgevoelige habitattypen als duingraslanden en duinstruwelen, is bestrijding ervan tevens opgenomen in het nationale Programma Aanpak Stikstof (PAS) voor de periode 2016-2021. Dat maakt het mogelijk gebruik te maken van geld dat is vrijgemaakt om stikstofgevoelige habitattypen in goede staat te houden, ondanks de voor deze habitattypen te hoge stikstofdepositie.

Amerikaanse vogelkers

Jarenlang kwam Amerikaanse vogelkers in de duinen vooral in de bossen voor en werd aanwezigheid niet als een probleem gezien. Door een sterke terugval in de aantallen konijnen (*Oryctolagus cuniculus*), een toename van de stikstofdepositie en een verzurende toplaag van de bodem, heeft Amerikaanse vogelkers zich steeds verder uitgebreid in het open duin. In die tijd was er minder aandacht voor de negatieve impact van invasieve exoten en zo is het probleem steeds omvangrijker geworden, met monotone opstanden van Ameri-

Foto 2. Dezelfde locatie een jaar later na het rooien en plaggen van Amerikaanse vogelkers, Amsterdamse Waterleidingduinen, juli 2015 (foto: Mark van Til/ Waternet).

kaanse vogelkers (foto 1) met een verder geringe biodiversiteit tot gevolg. Op het hoogtepunt was de bedekking van Amerikaanse vogelkers in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) 200 ha. op een totaal van 3400 ha. Dit zorgde niet alleen voor overwoekering van duingraslanden en

duinstruweel, het had ook effect op de bodem waar ontkalking werd versneld en waar meer organisch materiaal in terecht kwam. Actief beheer door Waternet in de AWD startte in 2005. Uit vierjaarlijkse integrale karteringen (waarbij ook andere exotische struiken worden ingemeten) blijkt

dat er in de eerste periode van beheer meer bijgroeide dan er bestreden werd (Oosterbaan, 2012; Oosterbaan, 2016). Inmiddels wordt Amerikaanse vogelkers in de duinen met succes bestreden, waarbij met name de afname in de AWD goed zichtbaar is (fig. 1 & 2). Alle haarden zijn nu weg (foto 2). Dit was alleen mogelijk door een flinke intensivering van het

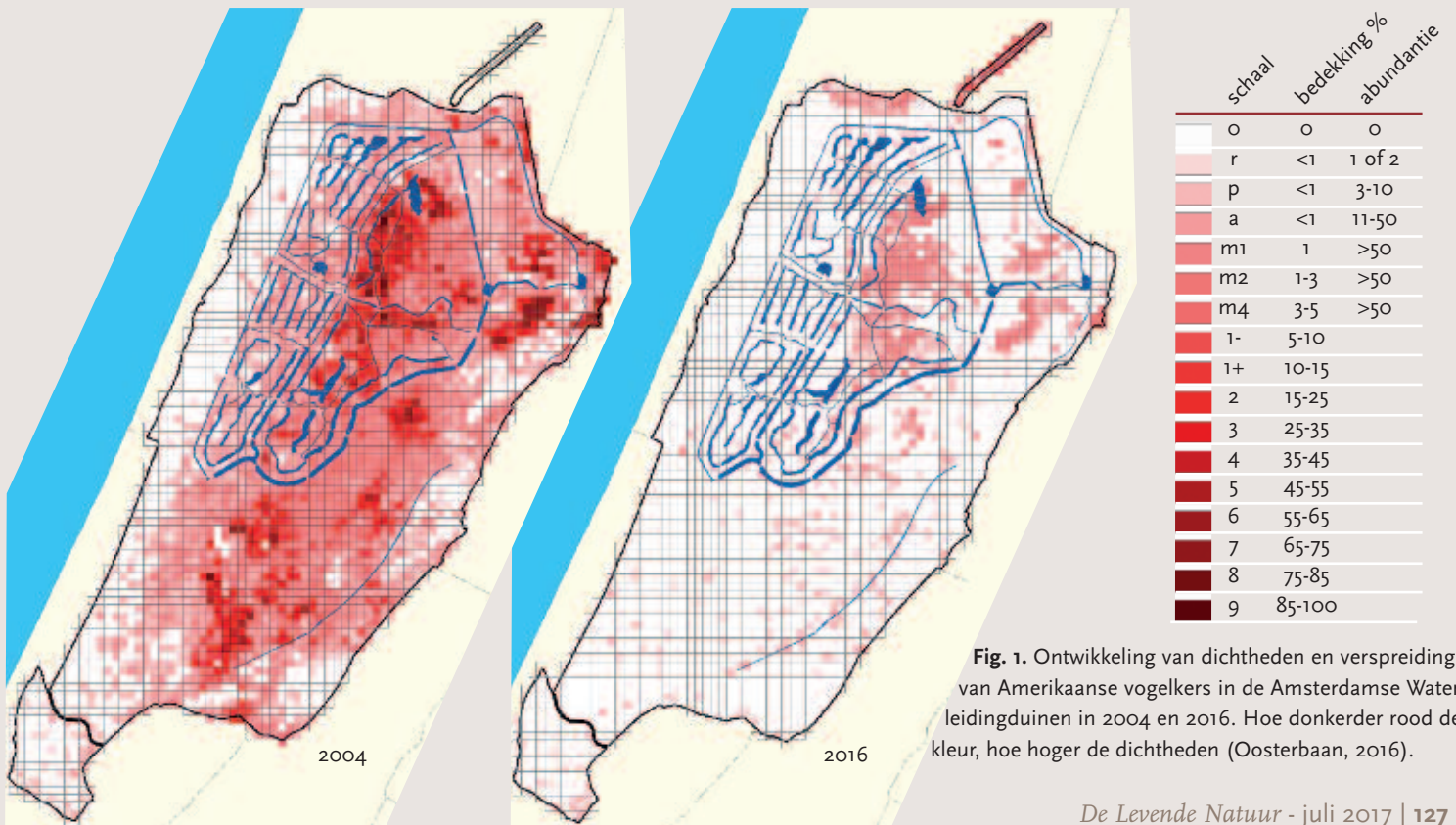

Fig. 1. Ontwikkeling van dichtheden en verspreiding van Amerikaanse vogelkers in de Amsterdamse Waterleidingduinen in 2004 en 2016. Hoe donkerder rood de kleur, hoe hoger de dichtheden (Oosterbaan, 2016).

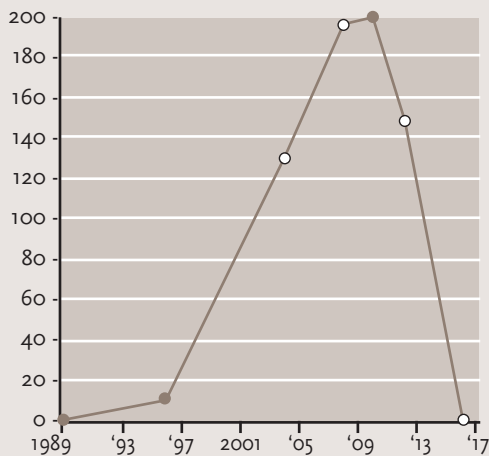

Fig. 2. Bedekking Amerikaanse vogelkers in hectaren 1989-2016 in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Open bolletjes geven de data weer van de kartering van Amerikaanse vogelkers. De bruine bolletjes zijn afgeleide data uit de vegetatiekartering (Oosterbaan, 2016).

beheer vanaf 2011, mede dankzij een toegekende Europese Life+ subsidie en intensief nabeheer met vrijwilligers. Omdat onze beheereenheden drinkwaterbeschermingsgebieden zijn, vindt het beheer geheel biologisch (dus zonder bestrijdingsmiddelen) plaats. Effectief beheer van deze uitermate groeiachtige soort bestaat vooral uit afzetten, rooien, plaggen (verwijderen organisch materiaal en zaailingen, en herstellen kalkgradiënt) en gerichte inzet van schapen om zaailingen te begrazen. De strategie bij de bestrijding in Zuid-Kennemerland is om zaailingen van Amerikaanse vogelkers beperkt te laten uitgroeien tot grotere struiken om ze daarna gemakkelijker te kunnen bestrijden door middel van zagen. Afgezette bomen worden in de AWD per vlak eens per drie jaar door vrijwilligers nagelopen, waarbij de uitlopers worden afgezet zodat uitputting plaatsvindt. De volgende stap in het proces is om ook Amerikaanse vogelkers in aangrenzende gebieden buiten de duinen te bestrijden, ten einde nieuwe vestigingen te voorkomen. De contacten met gemeenten en andere terreineigenaren hierover lopen. Het uitgevoerde beheer heeft uiteindelijk als doel om goed ontwikkelde struwelen en graslanden op de eerder met exoten overwoekerde locaties terug te krijgen. Omdat deze ontwikkeling tientallen jaren nodig heeft, kan daar nog niet veel over

worden gezegd. Maar de condities op de betreffende locaties zijn nu zo, dat er in de toekomst weer hoog kwalitatieve duingraslanden en struwelen kunnen ontstaan (foto 2 & 3).

Overige struikvormende exoten

De van oorsprong Aziatische rimpelroos is een beruchte woekeraar in duingebieden in binnen- en buitenland. In onze beheereenheden komt de soort lokaal voor, maar hij breidt zich wel langzaam uit, met name in het buitenduin. De soort is notoir lastig te bestrijden. Zelfs bij ontgraving groeit de soort weer uit als er een restje wortelstok achterblijft. Nabeheer is op deze locaties belangrijk om de opkomende planten te verwijderen. Met behulp van PAS-geld zijn drie groeiplaatsen in de AWD afgelopen winter aangepakt en staat een vierde plek op het programma voor de winter van 2017/2018. Machinaal worden de struiken en wortels daarbij tot op een meter diepte uitgegraven en afgevoerd. Overblijvend zand is gezeefd. Jaarlijks worden de plekken gecontroleerd op hergroei.

Na verwijdering ontstaat een open, licht stuuivende plek (foto 3), waar eerder een uniforme, bijna manshoge rimpelroosvegetatie aanwezig was. In het NHD zijn enkele groeiplekken waar deze methode niet toepasbaar is. Op deze plekken wordt de rimpelroos door middel van begrazing met schapen binnen de perken gehouden. Met name in bossen en bosranden in Zuid-Kennemerland komen dwergmispels (voornamelijk afkomstig uit Azië) steeds vaker voor. De indruk bestaat dat dwergmispels zich uitbreiden en ook steeds vaker in het open duin te vinden zijn. Vooralsnog lijken dwergmispels zich in de AWD nauwelijks te verspreiden en het aantal groeiplaatsen is tussen 2012 en 2016 ongeveer gelijk gebleven (Oosterbaan, 2012, 2016). De meest effectieve vorm van bestrijding is het uitsteken van de struiken, waarbij de plant met wortel en al wordt verwijderd en afgevoerd. In 2015 en 2016 is in de Kennemerduinen een flinke slag in de bestrijding van dwergmispels gemaakt. De komende jaren zal dit deels met vrijwilligers worden voortgezet. Door incidentele vestigingen op deze manier aan te pakken, is bij deze soort woekering en uitbreiding richting het open duin te voorkomen (Siebel & Reichgelt, 2013). Ook voor mahonie geldt dat het probleem in Zuid-Kennemerland groter is dan in de AWD. Deze van oorsprong Noord-Amerikaanse soort komt vooral voor in de

ondergroei van dennenbossen, maar breidt zich ook uit in het open duin. Bekende plekken in het open duin zijn in Zuid-Kennemerland inmiddels verwijderd, maar nog niet alle groeiplaatsen zijn volledig in kaart gebracht. Zowel voor mahonie als dwergmispel geldt dat binnen de PAS de verspreiding in beeld wordt gebracht én (vooral preventief) wordt beheerd. Ook voor bovenstaande exoten geldt dat er contacten lopen met omliggende gemeenten. Enkele gemeenten hebben al toegezegd enkele soorten uit hun aanplantassortiment te halen.

Discussie

Recent is discussie ontstaan vanwege de trend dat inheemse insecten Amerikaanse vogelkers als voedselbron ontdekken en dat daardoor de invasiviteit van deze exoot in de toekomst afneemt (Gravendeel & Schilthuizen, 2016). De gedachte is daarbij dat dergelijke evolutionaire processen bestrijding uiteindelijk overbodig zal maken. Evolutionaire aanpassing van herbivoren is prachtig en welkom nieuws. De auteurs pleiten ervoor om 'evolutionaire aanpassingen op te nemen in toekomstige beheermaatregelen'. Verwijderen van Amerikaanse vogelkers vertraagt de evolutie (Gravendeel & Schilthuizen, 2016). Maar duinstruwelen en duingraslanden zijn

Foto 3. Locatie nabij Egmond-Binnen waar rimpelroos verwijderd is en met nabehoor weer opnieuw opkomende planten worden verwijderd, april 2017 (foto: Natasja Nachbar/PWN).

zeldzaam, kwetsbaar en uniek, met een hoge biodiversiteit. En Amerikaanse vogelkers is op dit moment nog dermate invasief dat zonder intensieve bestrijding de oppervlakte uniforme vegetaties met Amerikaanse vogelkers alleen maar zou toenemen. Vanuit de Natura 2000-opgave is Nederland verplicht het areaal van duinhabitats in stand te houden of zelfs uit te breiden en in kwaliteit te laten toenemen. Wachten op evolutionaire processen zien wij daarom voor de habitats in de duinen niet als een reële optie.

Of huidige exotische struiken bij niets doen dezelfde problemen zullen veroorzaken als Amerikaanse vogelkers ooit deed, is nog maar de vraag. Maar voorkomen is beter dan genezen, zo veel heeft het intensieve beheer wel duidelijk gemaakt. Wat bestrijding van Amerikaanse vogelkers óók duidelijk heeft gemaakt, is dat bij voldoende middelen de strijd wel te winnen is, ook zonder bestrijdingsmiddelen. PAS genereert nu de financiële middelen om ook bij andere struikvormers een slag te slaan. Omdat het in alle hier beschreven gevallen om zeer groeiachtige soorten gaat, die lastig te bestrijden zijn, is nabehoor van cruciaal belang. Vrijwilligers spelen hierbij een belangrijke rol.

Ook monitoring blijft van cruciaal belang. Bij de duinwaterleidingbedrijven leunen we niet alleen op de integrale karteringen van Amerikaanse vogelkers (waarin ook andere uitheemse struiken worden meegenomen) en de Nationale Databank Flora en Fauna, maar meten medewerkers van verschillende afdelingen ook actief zelf groeiplaatsten in die, indien nodig, direct beheerd kunnen worden. Op die manier kan worden voorkomen dat soorten zich zo ver uitbreiden dat ze alleen nog met intensief en langdurig beheer kunnen worden bestreden.

Literatuur

Bos, M. van den, 2016. Beheerplan invasieve exoten PWN. Buro Bos & PWN.

Gravendeel, B. & M. Schilthuisen, 2016.

Inheemse insecten hebben aanval op Bospest ingezet. De Levende Natuur 177(5): 208-209.

Oosterbaan, B.W.J., 2012. Amerikaanse vogelkers in de Amsterdamse Waterleidingduinen: kartering 2012 en vergelijking met 2004-2008. Van der Goes en Groot, in opdracht van Waternet.

Oosterbaan, B.W.J., 2016. Amerikaanse vogelkers in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Kartering 2016 en vergelijking met andere jaren. Van der Goes en Groot rapport 2016-40.

Provincie Noord-Holland, 2017a. Ontwerp Natura 2000 beheerplan Noordhollands Duinreservaat 2016-2021. Provincie Noord-Holland, Haarlem.

Provincie Noord-Holland, 2017b. Ontwerp Natura 2000 beheerplan Kennemerland-Zuid 2016-2021. Provincie Noord-Holland, Haarlem.

Siebel, H. & A. Reichgelt, 2013. Exotenbestrijding: snelle aanpak waar nodig. Vakblad Natuur, bos, landschap 10(3): 4-7.

Waternet, 2013. Beheerplan invasieve flora 2014-2016. Waternet, Amsterdam.

Waternet, 2017. Beheerplan invasieve flora 2017-2022. Waternet, Amsterdam.

Summary

Management of invasive alien species in the North Holland dunes.

Both Waternet and PWN manage a substantial part of the coastal dunes in The Netherlands. Like most coastal dune areas in The Netherlands their areas are protected under the European Habitat Directive because of the presence of rare and unique habitat types such as grey dune grasslands and coastal scrubs. These habitat types are threatened by non-indigenous invasive plant species which are able to increase at high rates and completely overgrow the species rich dune vegetations. Especially *Prunus serotina* is regarded as a problem. Mapping schemes from 2004 onwards showed a strong increase in cover. However, since the management was intensified in 2011 a sharp decline in cover was noticed. Because the managed dune area is a catchment area for drinking water, the use of herbicides is no option. Measures to reduce *Prunus serotina* are sawing, removing of shrubs and roots, mowing and grazing with sheep and cattle, which are applied on a large scale. Other important alien species are *Rosa rugosa*, *Berberis aquifolium* and *Cotoneaster* species. We want to stress that it is of the utmost importance that effective management practices are applied as soon as possible after first observations of invasive alien species.

Dr. D. Groenendijk
PWN - Puur Water en Natuur
Senior adviseur Natuur en Recreatie
Postbus 2113
1990 AC Velsersbroek
Dick.Groenendijk@pwn.nl

Ing. V. van der Spek
Waternet
Adviseur natuurbeheer en recreatie
Postbus 94370
1090 GJ Amsterdam
vincent.van.der.spek@waternet.nl